

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА ЕР РЕСУРСЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШНИНГ ХОРИЖ ТАЖРИБАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Абдурахманова Муқаддас Тохтасиновна

Ориентал университети,
Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори.

Исмаилова Махбуба Мирхалиловна

Ориентал университети,
Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори.

Аннотация. Ушбу мақолада қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан самарали фойдаланишнинг хорижий тажрибаси кўриб чиқилди. Қишлоқ хўжалиги кўплаб мамлакатларда озиқ-овқат хавфсизлиги ва барқарор ривожланишни таъминлашда муҳим рол ўйнайди. Ушбу соҳада ер ресурсларидан самарали фойдаланиш дунё аҳоли сонининг ортиши ва иқлим шароитининг ўзгариши натижасида тобора долзарб бўлиб бормоқда. Мақолада турли мамлакатларда ердан ресурсларидан фойдаланишни оптималлаштириш бўйича қўлланиладиган илғор усул ва амалиётлар, шу жумладан қишлоқ хўжалигини бошқаришнинг замонавий усуллари, инновацион технологиялардан фойдаланиш, экологик жиҳатлар ва ердан барқарор фойдаланишга асосланган ёндашувлар таҳлил қилинган.

Калит сўзлар. Қишлоқ хўжалиги, ер ресурслари, озиқ-овқат хавфсизлиги, хорижий тажриба, қишлоқ хўжалиги бошқаруви, инновацион технологиялар, тартибот усуллари, экологик муаммолар, бошқарув органлари.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Абдурахманова Муқаддас Тохтасиновна.

Восточный университет, PhD

Исмаилова Махбуба Мирхалиловна.

Восточный университет, PhD

Аннотация. Данная статья рассматривает зарубежный опыт эффективного использования земельных ресурсов в сельском хозяйстве. Сельское хозяйство играет ключевую роль в обеспечении продовольственной безопасности и устойчивого развития многих стран. Эффективное использование земельных ресурсов в этом секторе становится все более актуальным в условиях растущей мировой популяции и изменяющихся климатических условий. В статье анализируются передовые методы и практики, применяемые в различных странах для оптимизации использования земель, включая современные методы сельскохозяйственного управления, применение инновационных технологий, учет экологических аспектов и подходы к устойчивому землепользованию.

Ключевые слова. сельское хозяйство, земельные ресурсы, продовольственная безопасность, зарубежный опыт, сельскохозяйственное управление, инновационные технологии, методы регулирования, экологические аспекты, органы управления.

IMPROVEMENT OF FOREIGN EXPERIENCE OF EFFECTIVE USE OF LAND RESOURCES IN AGRICULTURE

Abdurakhmanova Muqaddas Tokhtasinovna

Oriental University, PhD

Ismailova Makhbuba Mirkhalilovna

Oriental University, PhD

Annotation. This article explores international experiences in the effective utilization of land resources in agriculture. Agriculture plays a pivotal role in ensuring food security and sustainable development in many countries. Efficient land resource management in this sector becomes increasingly pertinent in the face of a growing global population and changing climatic conditions. The article examines cutting-edge methods and practices employed in various nations to optimize land usage, including modern agricultural management techniques, the application of innovative technologies, consideration of ecological aspects, and approaches to sustainable land utilization. The international experience presented in this article can serve as a source of inspiration and practical recommendations for countries striving to enhance the efficiency of their land resources in agriculture.

Keywords. Agriculture, land resources, food security, international experience, agricultural management, innovative technologies, regulatory methods, ecological aspects, governing bodies.

Кириш:

Жаҳон амалиёти таҳлилига кўра, ер ресурсларидан фойдаланиш ҳар қандай мамлакат иқтисодиётида ижтимоий-иқтисодий барқарорликни таъминлашнинг устувор йўналишлари қаторига киради. Жумладан, мамлакатлар ҳукумати томонидан қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланишнинг ҳуқуқий-институционал асосларини шакллантириш, қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланишни давлат томонидан тартибга солиш, қишлоқ хўжалиги фаолияти билан шуғулланувчи иқтисодий субъектларнинг ердан фойдаланиш бўйича ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаш, ер тузиш каби масалалар жаҳон иқтисодиёти ривожланишининг турли босқичларида амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий чора-тадбирларнинг ажралмас қисми сифатида баҳоланиб келган. [9] Бу турдаги чора-тадбирларни амалга оширилиши натижасида мамлакатларда ички ижтимоий-иқтисодий сиёсатининг барқарорлигини, мамлакат ҳудудларининг ўзаро мутаносибликда ривожлантириш билан биргаликда ер майдонларини ўзлаштириш ва улардан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришда самарали фойдаланишга эришилган. [1]

БМТнинг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти маълумотларига кўра, жаҳон қишлоқ хўжалигида қишлоқ хўжалиги экинларини экиш ва чорвачилик соҳасида фойдаланилаётган ер ресурсларининг умумий ҳажми 2021 йилда 4 750 млн. гектарни ташкил этади. Жумладан, мазкур ер ресурслари таркибида вақтинчалик ва доимий экин майдонлари 1 500 гектардан ортиқ ҳудудда жойлашган бўлса, ўтлоқ сифатида доимий фойдаланиладиган ер ресурсларининг ҳажми қарийб 3 300 млн. гектарни ташкил этади.

1-жадвал

2000-2021 йилларда жаҳон қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланишдаги таркибий ўзгаришлар

Ер ресурслари категорияси	2000 й.	2021 й.	Ўзгариш (+/-)
Яйловлар сифатида доимий фойдаланиладиган ер ресурслари майдони	3 387	3 196	-191
Ҳайдаладиган экин майдонлари (вақтинчалик экин экиладиган ерлар)	1 359	1 383	+24
Доимий экин экиладиган ерлар	134	170	+36
Қишлоқ хўжалиги экинлари экиладиган ерлар (ҳайдаладиган ерлар ва доимий экинлар экиладиган ер ресурслари)	1 493	1 556	+63
Қишлоқ хўжалиги ерлари (барча экин ерлари ва доимий яйловлар)	4 880	4 752	-128
Суғориш учун жиҳозланган ер ресурслари	289	342	+53
Ўрмон ерлари (0,5 гектардан ортиқ дарахтларнинг баландлиги 5 метрдан узунроқ ва 10 фоиздан ортиқ соябон билан қопланган ер ресурслари)	4 158	4 064	-94
Бошқалар	3 968	4 188	+220

Манба: муаллиф томонидан ишлаб чиқилди

► **Makroiqtisodiyot**

1-жадвал маълумотлари таҳлиliga кўра, 2000 йилга нисбатан баҳоланганда, бугунги кунда жаҳон қишлоқ хўжалигида фойдаланилаётган ер ресурслари ҳажми деярли ўзгаришсиз қолган. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, 2000-2021 илларда жаҳон қишлоқ хўжалигида доимий ва суғориладиган экин майдонлари ҳажми ортиб, чорвачиликда фойдаланиладиган доимий ўтлоқлар ҳажми сезиларли даражада камайган. Шу билан биргаликда, глобал иқлим ўзгариши қишлоқ хўжалигида фойдаланилаётган ер ресурсларининг техник хусусиятларига ўз таъсирини кўрсатади. Тупроқлар иқлим ўзгариши жараёнининг муҳим омили(регулятори) ҳисобланади. Анъанавий қишлоқ хўжалигида тупроқ ҳали ҳам карбонат ангидрид чиқиндиларининг манбаи бўлиб қолмоқда, аммо қишлоқ хўжалигини сақлаш амалиёти тупроқ органик углеродини йўқотишни тўхтатишга ёрдам беради. [2] Торф тупроқларининг деградацияси ва қуриши атмосферага катта миқдордаги углерод массасини чиқаришга олиб келади. 1997 йилдан 2021 йилгача қуриган ҳижоб ёнғинлари глобал ёнғин билан боғлиқ чиқиндиларнинг тахминан 4,0 фоизини ташкил этди. Баъзи қишлоқ хўжалиги амалиётлари, шунингдек, карбонат ангидридга қўшимча равишда тупроқдан бошқа иссиқхона газларини чиқаришга олиб келади ва иқлим ўзгариши бу муаммони янада кучайтиради.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили.

А.В. Мерзляк тадқиқотлари натижаларига кўра, [4] бугунги кунда турли мамлакатлар қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш жараёнлари давлат томонидан тартибга солиш шакллариининг ўзаро фарқланиши сабаблари қуйидагиларда ўз аксини топади:

- аҳолининг ер ресурслари билан таъминланганлик даражаси;
- мамлакатнинг озиқ-овқат хавфсизлиги ҳолати;
- мамлакат ҳудудидаги табиий-экологик шарт-шароитлар;
- мамлакатда урбанизация жараёнларининг интенсивлиги ва ҳ.к.

Иқтисодчи олим Д.А. Ламперт [5] тараққий этган мамлакатлар қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш амалиётини таҳлил қилиш асосида ер ресурсларидан фойдаланишнинг АҚШ (англосаксон) ва Европа (континентал) моделларини ажратиш кўрсатади. Ушбу икки моделнинг ўзига хос хусусиятлари қуйида келтирилган 2-жадвалда келтириб ўтилди.

2-жадвал

Қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш моделлари

Модел	Ўзига хос хусусияти	Модел амал қилаётган мамлакатлар
АҚШ (англосаксон)	- маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг юқори даражадаги автономлиги; - сайланиши; - фуқароларнинг устидан назорати; - давлат органлари шаклида маҳаллий маъмуриятларнинг йўқлиги.	АҚШ, Канада, Буюк Британия, Австралия, Ҳиндистон, Янги Зеландия
Европа (континентал)	- маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг автономлиги даражасининг чекланганлиги; - маҳаллий бошқарув органларининг давлат бошқаруви билан ўзаро алоқадорлигининг юқори даражасининг	Европа Иттифоқи мамлакатлари, Лотин Америкаси ва Яқин Шарқ

Манба: муаллиф томонидан ишлаб чиқилди

XXI асрда иқтисодий адабиётда амалга оширилаётган илмий тадқиқотларда қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан самарали фойдаланишга бағишланган илмий тадқиқотларга тобора устуворлик қаратилиб келинмоқда. Жаҳон амалиёти таҳлиliga кўра [11], ҳеч бир тараққий этган мамлакатда қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган ер ресурсларини сотиш бўйича қатъий ўрнатилган чекловлар мавжуд эмаслиги кузатишимиз мумкин. Жумладан, АҚШ қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш бўйича амалдаги қонунчиликда ерларни

хусусийлаштиришга устуворлик қаратилган бўлса, Германия қишлоқ хўжалигида ер ресурслари савдоси бўйича ҳеч қандай мораториялар мавжуд эмас. Франция фуқаролик кодексида ҳам мамлакат фуқароларининг кўчмас мулк, жумладан қишлоқ хўжалиги субъектлари ўртасидаги ер ресурслари тижоратига оид муносабатлар давлат томонидан қўллаб-қувватланган ҳисобланади. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, айрим Марказий ва Шарқий Европа мамлакатларида ер ресурсларини сотишда чайқовчиликка қарши мораторийлар мавжуд бўлиб, бу орқали қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг ўзига хос механизми шакллантирилган. Бундай механизмнинг энг самаралиси қисқа муддатли фойдадан олинадиган солиқ ва маълум даражада юридик ва жисмоний шахслар эгалик қилиши мумкин бўлган энг кўп ер майдонини чеклаш ҳисобланади. [10] Ушбу ҳолат тараққий этган мамлакатлар қишлоқ хўжалиги субъектлари томонидан ер ресурсларига эгалик қилиш бўйича бозор иқтисодиётининг салбий оқибатларини олдини олиш орқали давлат томонидан уларни қўллаб-қувватлашнинг ўзига хос механизми шаклланганлигидан далолат беради.

АҚШ қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш амалиёти таҳлилига кўра, қишлоқ хўжалигига ихтисослаштирилган мамлакат ҳудудларида қишлоқ хўжалигида фойдаланиш учун мўлжалланган ерларни сотиб олиш ҳуқуқига фақатгина фермер хўжаликлари эгалик қиладилар. Мамлакатнинг Марказий-Шарқий ҳудудларида жойлашган, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришга ихтисослашган 13 та штатида қишлоқ хўжалиги соҳасидан бошқа соҳаларда хўжалик фаолияти юритувчи юридик шахсларга қишлоқ хўжалиги ерларини сотиб олишга рухсат этилмайди. [4] Ушбу ҳолат АҚШда қишлоқ хўжалигига ихтисослашган ҳудудларда ер ресурсларидан фойдаланиш бўйича манзилли дастурларга устуворлик қаратилганлигидан далолат беради. Шу билан биргаликда қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг бундай механизми қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг нархини кескин ошиб кетишини олдини олиш имконини беради. Яъни қишлоқ хўжалигида фойдаланиш учун мўлжалланган ер ресурслари савдосининг манзилли йўлга қўйилганлиги қишлоқ хўжалигида фойдаланилаётган ер ресурслари нархларининг кескин ошиб кетишига йўл қўймайди.

Тадқиқот методикаси:

Қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан самарали фойдаланишнинг хориж тажрибаси бўйича мавжуд бўлган илмий тадқиқотларни, статистик маълумотларни ўрганиш ва иқтисодий жиҳатдан таққослаш ва таҳлил қилиш, мантикий фикрлаш, илмий абстракциялаш, маълумотни гуруҳлаш, анализ ва синтез, индукция ва дедукция усулларида кенг фойдаланилган.

Таҳлили ва натижалар:

БМТнинг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти маълумотларига кўра, жаҳон қишлоқ хўжалигида қишлоқ хўжалиги экинларини экиш ва чорвачилик соҳасида фойдаланилаётган ер ресурсларининг умумий ҳажми 2021 йилда 4 750 млн. гектарни ташкил этади. [12] Жумладан, мазкур ер ресурслари таркибида вақтинчалик ва доимий экин майдонлари 1 500 гектардан ортиқ ҳудудда жойлашган бўлса, ўтлоқ сифатида доимий фойдаланиладиган ер ресурсларининг ҳажми қарийб 3 300 млн. гектарни ташкил этади.

3-жадвал

2000-2021 йилларда жаҳон қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланишдаги таркибий ўзгаришлар

Ер ресурслари категорияси	2000 й.	2021 й.	Ўзгариш (+/-)
Яйловлар сифатида доимий фойдаланиладиган ер ресурслари майдони	3 387	3 196	-191
Ҳайдаладиган экин майдонлари (вақтинчалик экин экиладиган ерлар)	1 359	1 383	+24
Доимий экин экиладиган ерлар	134	170	+36

► Makroiqtisodiyot

Қишлоқ хўжалиги экинлари экиладиган ерлар (ҳайдаладиган ерлар ва доимий экинлар экиладиган ер ресурслари)	1 493	1 556	+63
Қишлоқ хўжалиги ерлари (барча экин ерлари ва доимий яйловлар)	4 880	4 752	-128
Суғориш учун жиҳозланган ер ресурслари	289	342	+53
Ўрмон ерлари (0,5 гетардан ортиқ дарахтларнинг баландлиги 5 метрдан узунроқ ва 10 фоиздан ортиқ соябон билан қопланган ер ресурслари)	4 158	4 064	-94
Бошқалар	3 968	4 188	+220

Манба: муаллиф томонидан ишлаб чиқилди

3-жадвал маълумотлари таҳлиliga кўра, 2000 йилга нисбатан баҳоланганда, бугунги кунда жаҳон қишлоқ хўжалигида фойдаланилаётган ер ресурслари ҳажми деярли ўзгаришсиз қолган.[13] Шу ўринда таъкидлаш жоизки, 2000-2021 илларда жаҳон қишлоқ хўжалигида доимий ва суғориладиган экин майдонлари ҳажми ортиб, чорвачиликда фойдаланиладиган доимий ўтлоқлар ҳажми сезиларли даражада камайган. Жаҳон миқёсида 5670 миллион гектар ернинг биофизик ҳолати ёмонлашмоқда, шундан 1660 миллион гектар (29 фоиз) инсон фаолияти натижасида деградацияга учраган ерлардир. Қолган 4,026 миллион гектар табиий ёки антропоген жараёнлар таъсирида деградацияга учраган майдонлар қаторига киради. Деградацияга учраган ерларнинг қарийб ярми паст биофизик мақомга эга ва юқори биофизик мақомга эга бўлган ҳудудларга қараганда деградацияга кўпроқ сезгир. Тахминан 656 миллион гектар (дунёдаги биофизик жиҳатдан ёмонлашаётган эр майдонининг 12 фоизи) ўртача босим остида, бу инсоният деградациясини бошлаш учун этарли бўлиши мумкин. Ушбу ҳудудларнинг аксарияти ернинг антропоген деградациясига дучор бўлиши мумкин. Бу эса жаҳонда ер ресурсларининг қарийб 41 фоизи деградацияси антропоген деградация билан боғлиқ бўлиши мумкин, деган хулосага келиш имконини беради. [12]

БМТнинг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти экспертлари томонидан халқаро миқёсда қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш мақсадида ўтказилган тадқиқотлар қуйидаги хулосалар олиш имконини беради:

- қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришда нисбатан кўп ёғингарчилик бўладиган ҳудудларда жаҳон қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 60 фоизи етиштирилади. [3] Жаҳон қишлоқ хўжалигида фойдаланилаётган ер ресурсларининг таркиби бўйича таҳлил қилинганда, экин майдонларининг 80 фоизи, жумладан, суғориладиган ерларнинг 40 фоизи айнан ёғингарчилик нисбатан кўпроқ бўладиган ҳудудларда жойлашган;

- 2000 йилда бутун ер юзидаги шаҳарларнинг ҳудуди 0,5 фоиздан камроқ улушга эга бўлган бўлса, кейинги йилларда жаҳон мамлакатларида кичик, ўрта ва йирик шаҳарларни ташкил этилишининг кучайиши натижасида 2022 йилга келиб, дунё аҳолисининг қарийб 56 фоизи турли шаҳарларда истиқомат қилмоқда. Мазкур тенденциялар жаҳон қишлоқ хўжалигида унумдор ер ресурсларининг шаҳарлар ҳудудларига қўшилишига олиб келган ҳолда, қишлоқ хўжалигида ер ва сув ресурсларидан фойдаланиш амалиётига жиддий таъсир кўрсатмоқда;

- бугунги кунда қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг яна бир муҳим сабабларидан бири, бу ер юзидаги тупроқларнинг қарийб 33,0 фоизи ўртача ёки кучли даражада деградацияга учраганлиги ҳисобланади;

- сўнгги йилларда ер юзида тупроқ эрозияси тобора кучайиб бориш тенденциясига эга бўлган ҳолда, ҳар йили жаҳонда ўрта ҳисобда 20-37 млрд. тонна тупроқнинг юқори қатлами тупроқ эрозияси сабабли олиб ташланмоқда. Ушбу ҳолат қишлоқ хўжалигида экинлар ҳосилдорлиги, тупроқнинг углерод, озукка моддалари, сувни сақлаши ва айланиши каби хусусиятларига салбий таъсир кўрсатади. Жумладан, тупроқ эрозияси сабабли жаҳонда дон етиштиришнинг ўртача йиллик йўқотиш ҳажми 7-8 млн. тоннани ташкил этмоқда. [12]

Хулоса ва таклифлар:

Қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланишнинг жаҳон амалиёти таҳлили қуйидаги илмий хулосаларни олиш имконини бериши:

1. Тараққий этган мамлакатлар қишлоқ хўжалигида ҳудудлардаги тупроқларнинг техник хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришга ихтисослаштириш устувор аҳамият касб этади;

2. Қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадида ушбу соҳада хўжалик фаолияти юритаётган деҳқон ва фермер хўжаликларининг ерга нисбатан мулкчилик муносабатларини бозор компонентлари билан тўйинтириш, хусусийлаштириш орқали ер ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга эришилиши мумкин;

3. Қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган ер ресурсларини фақатгина деҳқон ёки фермер хўжаликларига арзон нархларда сотиш ёки улардан фойдаланганлик учун солиқ юкини камайтириш қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархларини кескин ортиб кетишини олдини олади;

4. Қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш бўйича деҳқон ва фермер хўжаликлари учун ажратилиши мумкин бўлган минимал ва максимал ер ҳудуди ҳажмининг ўрнатилиши, жумладан қишлоқ хўжалигида фойдаланиш учун мўлжалланган ер ресурсларини фақатгина ушбу соҳадаги тегишли билим, малакага эга бўлган фермер ва деҳқон хўжаликларига ажратилиши узоқ муддатли истиқболда қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш имконини беради.

Юқорида келтириб ўтилган ҳолатлар мамлакатлар қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан оқилона ва самарали фойдаланиш заруриятини уйғотади. Жумладан, мамлакатимиз қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадида, ушбу соҳада жаҳон мамлакатларидан жамланган илғор, бой хориж амалиётини қиёсий таҳлил қилиш орқали республика қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш амалиётида ижодий фойдаланиш имкониятлари аниқлаш долзарб илмий ва амалий аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абулқосимов Ҳ.П., Абулқосимов М.Ҳ. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги ерларидан унумли фойдаланиш масалалари. Иқтисод ва молия илмий журнали. № 9. 2015. 10-16 бетлар
2. Алтиев А. С. ер ресурсларидан фойдаланиш тизимини тартибга солиш механизмлари: монография. Т.: Фан-2018. – 123 б.
3. Махсудов М.Д. Ердан фойдаланишни тартибга солиш юзасидан ер ислоҳати. Scientific Progress. Vol. 2. Issue 1. 2021. pp. 234-246
4. Мерзляк А. В., Макеева Л. Н. Қишлоқ хўжалиги ерларини давлат томонидан бошқаришнинг хорижий тажрибаси. Давлат ва муниципал бошқарув бюллетени. № 1. – 2013. 134-140 б.
5. Ламперт Д. А. ривожланган мамлакатларда ер тузиш ва ер ресурсларини баҳолаш тизимлари.– 2014. 2 б.
6. Усманов Ю. Ердан фойдаланишни диверсификациялаш шароитида деградация ҳолатидаги суғориладиган ерларни тиклаш ва фойдаланишга киритиш. Scientific Progress. Vol. 2 | Issue 2 | 2021. – pp. 1347-1357
7. Усманов Ю. Ҳолати бузилган суғориладиган қишлоқ хўжалик ерларини тиклаш. Scientific Progress. Vol. 3 | Issue 2 | 2022. – pp. 729-735
8. Файзуллаев М.А. Қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланишнинг географик хусусиятлари. Academic Research in Educational Science. Vol. 1 | Issue 4 | 2020. – pp. 276-279.
9. Султанов Б.Ф., Сайитмуродова Н.Б. Қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан самарали фойдаланишнинг ижтимоий аҳамияти. "O'zbekiston zamini" илмий-амалий ва инновацион журнал. № 3. 2020. 20-22-б.
10. Сусликов В. Н. Мулк ва ер муносабатларини ташкил етиш бўйича хорижий тажриба. /2006. № 6. 35-40 б.

